

Egy 700 év előtti heroikus expedíció története

Julianusz barát, az első magyar Ázsia-kutató útjának földrajzi, történeti és egyháztörténeti fontossága

A Halászbástya előtt, az egykori Dominikánuskolostor helyén, rövidesen felállítják Julianusz barát szobrát, Antal Károly szobrászművész alkotását. Budapest egyik legszebb szobra lesz ez az emlékmű, amelynek monumentalitása, belső dinamikája, lendületes ereje Mestrovits spalatói püspök-szobrának nagyvonalúságára emlékeztet. Dr. Bendefy László kezdeményezésére állíttatja a szobrot a Szent Domonkos-rend.

Dr. Bendefy László, aki »civilben« a M. kir. Háromszögölő Hivatal mérnöke, hosszú évek óta foglalkozik Julianusz barát, az első magyar Ázsia-kutató problémájával. Valamennyi orientalistánk nyelvészeti kérdésekre specializálta magát; dr. Bendefy ma talán az egyetlen, aki a 13–15. század keleti történetével, illetve ennek magyar vonatkozásaival foglalkozik. (Sajnálatos, hogy egyetemünkön nincs ázsiai kultúrhistoriai tanszék és így az orientalista hallgatók ugyan csak kizárólag nyelvészekké képezhetik ki magukat.)

Két diplomám van: bölcsészeti és mérnöki. Az egyik éltet, a másikkól élek — mondja dr. Bendefy, akinek eddig egész sor tudományos, főként földrajzi tanulmánya és legutóbb vasos történeti munkája jelent meg »Az ismeretlen Julianusz« címmel. A közeljövőben pedig, az Akadémia támogatásával, újabb munkát ad közre, kétféle kiadásban, amelyben Julianusz utazásainak levéltári forrásait ismerteti. Az egyik kiadás tisztán nemzetközi célokat szolgál, ez latin nyelvű, a másik magyar és latin nyelven jelenik meg. Mindkettőben közli az eredeti okmányok faksimile-másolatait is.

Bolognai magyar diákok 700 év előtt

Most megjelenő munkám forráskutatásaim eredményét adja és kiegészíti azoknak a kutatásoknak eddig közölt eredményét, amelyeket Julianuszra vonatkozóan éveken át folytattam, — magyarázza dr. Bendefy. — Tanulmányaim során sikerült rámutatnom, hogy Julianusz valószínűleg azon magyar diákok közé tartozott, akik a bolognai egyetemen tanultak a 13. század második tizedében. 1216-tól kezdve gyors egymásutánban alakultak meg a Domonkos-rend férfikonventjei (apácázárdák már előzőleg is voltak) és ezidőben történt, hogy a bolognai egyetem egyik magyarszarmazású jogtanára: Pál nevezetű, belépett a rendbe. Vele együtt dominikánus lett az egyetemi hallgatók egy része is. 1221-ben Magyarországra küldték Pált, hogy itt is alapítsa meg a rendet. Vele jöttek magyar tanítványai, köztük Julianusz is.

A magyar domonkosrendi tartomány tagjai hittérítők munkát végeztek a kunok és bolgárok között, miközben tökéletesen megtanulták ezek nyelvét. Ebben az időben még élénken élt a néphagyomány az Ázsiában maradt magyar törzsekről. Ezekről a Meotisz-környékén élő pogány magyarokról egyébként a korabeli magyar, német, francia és olasz krónikák is megemlékeznek. Minthogy Szent Domonkos kifejezetten hittérítő céllal alapította rendjét: a fiatal dominikánusok szent hivatásuknak érezték, hogy távoli magyar véreiket is megtérítsék.

Az első magyar ázsiai expedíció

A rend is hivatásának tartotta ezt a tétit és 1231-ben egy Ottó nevű magyar fráter részvételével, négytagú magyar hittérítő csoportot küldött ki az említett magyarok felkeresésére. Három esztendőig tartózkodott messze Keleten ez a négy szerzetes. Hároman ott pusztultak el a nélkülözésekben, egyedül Ottó tért vissza, de olyan legyengülten, hogy megérkezése után egy héttel ő is meghalt. Ottó közölte, hogy találkozott néhány pogány magyarral, akik elmagyarázták neki, merrefelé juthat el országukba, de ő erre az útra már nem volt képes.

Ottó hírei IV. Béla királyhoz is eljutottak és ez az ázsiai magyarokról szóló első pozitív tudósítás készíttette az uralkodót arra, hogy a második hittérítői expedíciót anyagilag támogassa. Erre az útra is négyen indultak: az egyik Julianusz, a másik Gellért volt, a többiek neve ismeretlen.

1235 tavaszán keltek útra a szerzetesek. Konstantinápolyig lóháton tettek meg az utat, ott hajóra szálltak és 33 nap múlva eljutottak Matrikába, a mai Tamán nevű félszigetre, amely az Azovi-tengert zárja el a Fekete-tengertől. Ötven nap múlva indultak tovább és 30 napi úttal a mai Asztrahánba érkeztek.

A hittérítők iszonyú kálváriája

Már télbe fordult az idő, amikor ideérték. A nagy hideg miatt ki kellett várniok a felesztendeig tartó tél elmúltát. Ezalatt pedig olyan iszonyatos nyomorba jutottak, hogy elhatározták: négyük közül kettőt eladnak rabszolgának, hogy az így szerzett pénzből a másik kettőt folytathassa útját... Ki is álltak mindnyájan a rabszolgapiacra, de olyan leromlott állapotban voltak, hogy nem akadt vevőjük. Erre ketten visszafordultak és csak Julianusz, meg Gellért folytatták megkezdett útjukat.

Huszonegy darab hamiban sült pogácsával vágtak neki a kirgiz-sivatagnak, néhány volgai pogány bolgár kíséretében. Roppant féltő gonddal őrizték kopott tarisznyájukat, amiben élelmüket tartották és ez a féltés azt a gondolatot ébresztette a bolgároknak, hogy — kincseket rejtegetnek. Ezért rárontottak a két sze-

Julianusz szobrának gipszmodellje
A szobor Antal Károly alkotása

renesétlen szerzetesre, mindenüket elvették, majd, mivel a kincseket mégsem találták meg: dühükben felholtra verték és otthagyták őket egyedül a sivatag közepén...

Harminehét napi keserves út után, amelynek végén Julianusz már hátán cipelte elerőtlenedett társát, megérkeztek Uelába. Ez a mohamedán tartomány az Embe és az Ural folyók között terült el. Földrajzi fekvését már korábban kiderítettem, de a lakosságára vonatkozó adatokat alig három hete fedeztem fel, egy kínai szövegforrás alapján.

Julianusz azt írta, hogy Uela »zaracóné«-jeivel meg tudta magát értetni és ennek köszönhető, hogy Bunda városában, a fejedelem jóvoltából, élelmet és kenyert kaptak. Az imént említett kínai szöveg alapján megállapítottam, hogy Uelában oguzok, azaz mohamedán vallású fehér kunok laktak és így érthető, hogy Julianusz, aki bírta a kun nyelvet, megértethette magát velük.

„Magna Hungaria“ pogány magyarjai

Bunda városából egy másik uelabeli városba vándorolt a két szerzetes. Itt Gellért meghalt, Julianusz pedig kénytelen volt elszegődni szolgának egy mohamedán paphoz, hogy útját folytathassa. Gazdájával eljutott a volgai bolgárok országába. Itt, a mai Orenburg vidékén találkozott egy magyar asszonnyal és ennek útmutatása alapján indult tovább a magyar törzsekhez. 1236 tavaszán érkezett a magyarok földjére, amelyet ő »Magna Hungaria«-nak nevezett.

Ezek a magyarok a Bjelaja, a Káma folyók és az Ural-hegység gerince közötti területen laktak és szövetséges viszonyban álltak a tatárokkal, akiket első összecsapásuk alkalmával legyőztek. Julianusz azt írja ezekről a magyarokról, hogy megeszik a lónak farkának húsát, kancatejet isznak és pogányok, de bálványokat nem imádnak. Sajnos, több kultúrhistoriai adatot nem közöl róluk, de máshonnan: Ibn Fadhlán 10. századbeli arab utazó följegyzéseiből tudjuk, hogy tisztelték a kígyókat, halakat, darvakat, ezenfelül mintegy tizenkét isteni lényben hittek, mint például a tél, nyár, eső, szél, fák, emberek, barmok, víz, éjjel, nappal, halál, élet és a föld istenében. De ezek felett tudtak egy hatalmat, amelynek mindenhatóságot tulajdonítottak és egyedül csak ezt nevezték Istennek.

A tatárok nem Magyarországot, hanem a Német-Római Birodalmat akarták meghódítani!

A tatárokkal szövetséges magyarok országában találkozott Julianusz egy kisebb tatár csapattal. Ezek közt volt a tatár kán követe, aki kilenc nyelven beszélt, köztük magyarul és németül is. Ettől tudta meg, hogy a tatárok »Alemania«: a Német-Római Császárság

ellen akarnak vonulni. Ami azt jelenti, hogy nekik csak útjukba esett Magyarország, de meghódítása nem volt kitűzött céljuk. Ezt bizonyítja egyébként Batu kánnak IV. Bélahoz intézett ultimátuma, amelyet Julianusz második útja alkalmával hozott magával. Ebben Batu azt követelte, hogy Béla űzze ki országából a tatárok elől menekült kunokat. Batu talán szívesen kötött volna szövetséget velünk, hiszen az ázsiai magyarokkal már amúgy is szövetségben volt és ezeket, mint bátor, kitűnő harcosokat becsülte.

Az európai tatárjárás története Julianuszt igazolja. Batu nagyvonalú haditervvel készült Alemania leigazására. Az északi mongol hadsereg, Ordával az élén, Magyarország megkerülésével, Lengyelországon keresztül egyenesen berontott Alemaniába, a középső sereg a verekei szoroson, Pesten, Horvátországon keresztül vonulva, Velence tájékára igyekezett, a déli sereg pedig a mai Szerbián át, a dalmát partvidéken át tört volna be a Német-Római Birodalomba. Kétségtelen, ha ez a haditerv sikerül, illetőleg, ha Ogotáj főkán halála miatt nem vonulnak haza a tatár seregek: egész Európa története más irányt vesz és térképe ma másként nézne ki.

Vigyázz Európa!

Julianusz átlátta, hogy a tatárok terveiről szűkebb hírek a kereszténység és nemzete szempontjából sokkal fontosabbak, mint a hittérítés, tehát sürgősen hazatért és Rómában személyesen tett jelentést IX. Gergely pápának. Tudósításait olyan sokra értékelték, hogy az erre vonatkozó pápai jegyzőkönyvet II. János francia király, a firenzei könyvtár és valószínűleg többen még lemásoltatták.

Mialatt Julianusz Rómában járt, IV. Béla négy újabb domonkosrendi barátot küldött el Magna Hungariába, de ezeket Vladimir tartomány fejedelme elfogatta és útírányuk megváltoztatására kényszerítette. Soha többé nem érkezett róluk hír. 1237 tavaszán — 700 évvel ezelőtt — újra útnak indította a magyarokhoz Julianuszt, három szerzetes társával, IV. Béla király, hogy híreket kaphasson a tatárok terveiről. Azonban csak Vladimirig jutottak el, ahol hallották, hogy a tatár seregek már megindultak. A város környéke tele volt menekült magyarokkal és bolgárokkal. Julianusz és társai az utolsó pillanatig ottmaradtak Vladimirban, végül »harcban álló seregeken és portyázó zsványbandákon keresztül« menekültek a megszállott kun földre, majd onnét vissza Magyarországra. 1238 tavaszán érkeztek meg kolostorukba.

Julianusz további életről nem tudunk semmi bizonyosat. Valószínű, hogy a tatárok áldozatává lett, akik Pest feldúlása alkalmával 90 szerzetest gyilkoltak halomra.

Mit köszönhet az egyház és a kultúrhistoria Julianusznak

Julianusz politikai szerepének fontosságát az elmondottak után szükségtelenül külön kiemelniünk. Egyháztörténeti szempontból azért óriási a jelentősége, mert ő volt az első keresztény hittérítő, aki ilyen messzi keletre eljutott. Egész sor itt élő olyan népről tudósította a római udvart, akik szívesen lennének keresztények. Az ő adatai ösztönözték a pápákat arra, hogy a tatárjárás után hittérítőket küldjenek azokra a vidékekre, amelyeket ő megjelölt.

Kultúrhistoriailag azért nagyjelentőségű, mert ő előtte azt hitte a világ, hogy Ázsiában »kutyafejű tatárok«, emberevők és egyéb szörnyetegek élnek és csak az ő híradásai nyomán nyert Európa helyes fogalmat Keletről. Ő volt az első pionír, akinek nyomán aztán már elmerészkedtek az európai hittérítők, majd az utazók és kereskedők Ázsiába. Historiai érdeme, hogy ő adta az első, megbízható, európai embertől származó tudósításokat Kelet népeinek elhelyezkedéséről és körülményeiről. Julianusz nélkül Belső-Ázsia felfedezése talán évszázadokig késétt volna.

Legérdekesebb, hogy Julianusz nem azokat a magyarokat találta meg, akiket keresett: a hagyományok és krónikák által emlegetett Meotisz-környéki magyarokat, hanem olyan magyar törzseket fedezett fel, amelyeknek létezéséről Nyugaton semmit sem sejtettek.

Nyolc dokumentum az ázsiai magyarokról

Sajtó alatt levő két könyvében közreadott Julianusz-dokumentumokról és kutatásairól ezeket mondja dr. Bendefy:

Amikor Julianusz útját rekonstruálni akartam, összehasonlítottam az eddig erről a kérdéssel megjelent szövegeket és az 5–6 oldalnyi anyagban nem kevesebb, mint — 200 eltérést találtam. Ebből azt következtettem, hogy az egyes szerzők nem azonos levéltári forrás alapján dolgoztak. Most már a források felkutatását tartottam legelső feladatnak. Sikerült is új levéltári forrásokat találnunk. A közreadandó szövegek közt az első, Julianusz személyes beszámolójáról készült pápai jegyzőkönyvnek eredeti tisztázata; a második ennek a francia király számára készült másolata, amelyet 1745-ben Desericzky kegyesrendi tanár talált a római Angyalvárban. Ezzel azóta senki sem foglalkozott, sőt létezéséről sem tudott a szakirodalom. A harmadik ugyanennek a jegyzőkönyvnek firenzei másolata. A negyedik Julianusz levele, amelyet második útjának tapasztalatairól a perugiai püspökhöz intézett és kérte, hogy továbbítsa ezt Rómába. Az ötödik Julianusznak ugyanerről az útról, a király parancsára írt levele az aquilai érsekhez, aki tudvalevően IV. Béla nagybátyja volt. A két levél közt az a különbség, hogy a pápának szánt írásban egyházi vonatkozású dolgokra is kiterjeszkedik, míg az utóbbiban csak a tatár hadjáratról ír. A levélnek ezt a példányát Böhmer német történész találta meg és Hormayr osztrák történész publikálta. A hatodikak Fraknói Vilmos találta 1900-ban a Vatikáni Levéltárban. Ez a kis kódex Julianusz harmadik levelét tartalmazza, de Fraknói

abban a hiszemben, hogy ez a levél azonos az addig ismertekkel, el sem olvasta, pedig új adatokat tartalmaz.

— Az utolsó két dokumentum, amelyeket publikálok, már nem Juliánusztól származik, de miként az előbbieket, ezek is Magna Hungaria magyarjaira vonatkoznak. Az egyik egy Johanca nevű magyar ferences szerzetes levele, aki 80 évvel Juliánusz után járt Magna Hungariában és leírja annak a tatárok alatti állapotát. Ezt a levelet Moule találta 1924-ben a cambridge-i levéltárban, nálunk eddig alig ismerték. A másik a British Museum egyik kódexében talált levél, amelyből azt tudjuk meg, hogy Johanca után egy Henrik nevű német szerzetes is járt Magna Hungariában és »Baskiriában megkeresztelte Tharmagart«. A »Tharmagart« szó két szónak téves összevonása; tatkhán és magyar volna a

PESTI NAPLÓ.

helyes közlés. Tarkhán pedig alkirályt jelent. Henrik jelentésének helyes megfejtéséből tehát kitűnik, hogy ő a magyar alkirály fiát és ezenkívül Baskiriának Estokis nevű főfejedelmét egész családjával együtt megkeresztelte. A két kútfőből kiviláglik, hogy Baskiria élén tatár főkormányzó és mellette egy magyarszármazású alkirály állott. Johancától pedig tudjuk, hogy Magna Hungaria minden falujának tatárszármazású bírója volt.

Az ázsiai magyar törzsekre vonatkozó, rendkívül fontos kutatásokat nagyjelentőségű új adatokkal gazdagították dr. *Bendefy László* tanulmányai. Históriai kutatásait most a 13—15. századbeli keleti kútfőkre terjeszti ki és remélhető, hogy ezek kapcsán is ráakad majd néhány fontos, a magyarok őstörténetére vonatkozó, új adatra.

Rónay Mária.